

# DENGANG I JERNALDEREN

Undervisningsmateriale



VINGSTED  
JERNALDER

# JERNALDEREN (500 F.KR TIL CA. 800 E.KR.)

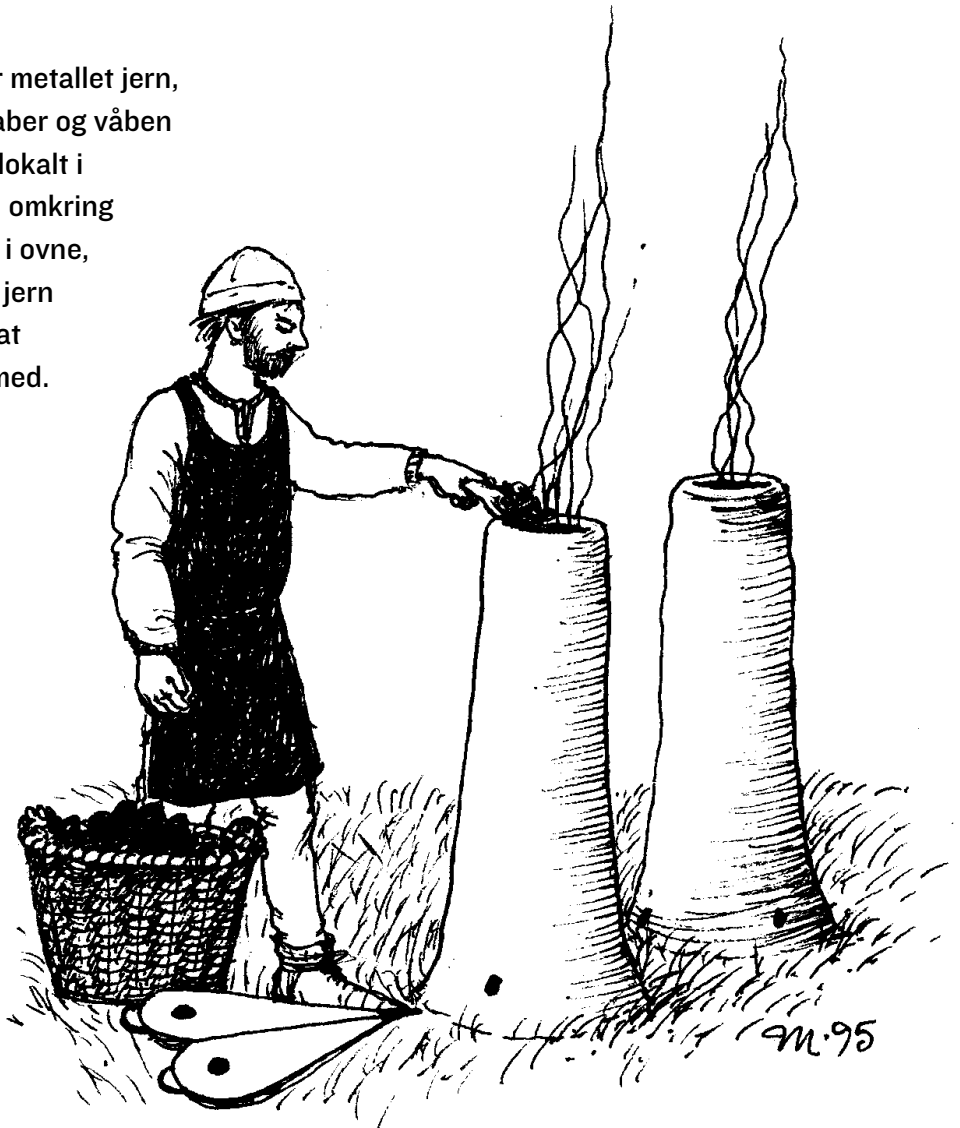
## JERNALDEREN ER OPKALDT EFTER METALLET JERN

Den periode, vi kalder jernalderen, varer fra ca. 500 f. Kr. til ca. 800 e. Kr. Det er en periode på 1300 år. Jernalderen er en af perioderne i oldtiden. Oldtiden varer mange tusind år: Stenalder, bronzealder, jernalder og vikingetiden.

## TIDSLINJE

ÆLDRE STENALDER	YNGRE STENALDER	BRONZEALDER	JERNALDER	VIKINGETID
Jægere og samlere	Bondestenalder			
12000 - 4000 f.Kr.	4000 - 1800f.Kr.	1800 - 500 f.Kr.	500 f.Kr. - 800 e.Kr	800 - 1050 e.Kr.

Jernalderen er opkaldt efter metallet jern, som man lavede sine redskaber og våben af. Jernet kunne man finde lokalt i myremalmen i den røde jord omkring moserne, man smeltede det i ovne, og udvandt jern af det. Med jern fik man bedre redskaber til at udføre det daglige arbejde med.



Alle tegningerne er udført af:  
Margrethe Kruse Ellegaard

## JERNALDERFOLKENE VAR BØNDER

Menneskene kunne opnå et større udbytte af deres arbejde. Det betød altså, at det blev nemmere at skaffe mad. Jernalderfolkene var bønder, som dyrkede afgrøder. Markerne i jernalderen var meget små. Det ved vi fra arkæologiske udgravninger.

De lå som små indhegnede jordlodder tæt på landsbyen. På jernalderbondens marker voksede kornsorter som byg, hvede og havre. Jernalderbønderne havde mange forskellige dyr, så de var selvforsynende med alt som kød, æg, skind og uld. Husdyrene var vigtige for at overleve. Jernalderfolket havde får og geder, kreaturer og svin, hund, men også heste, som de også spiste. De første høns og katte kom til Danmark i jernalderen.

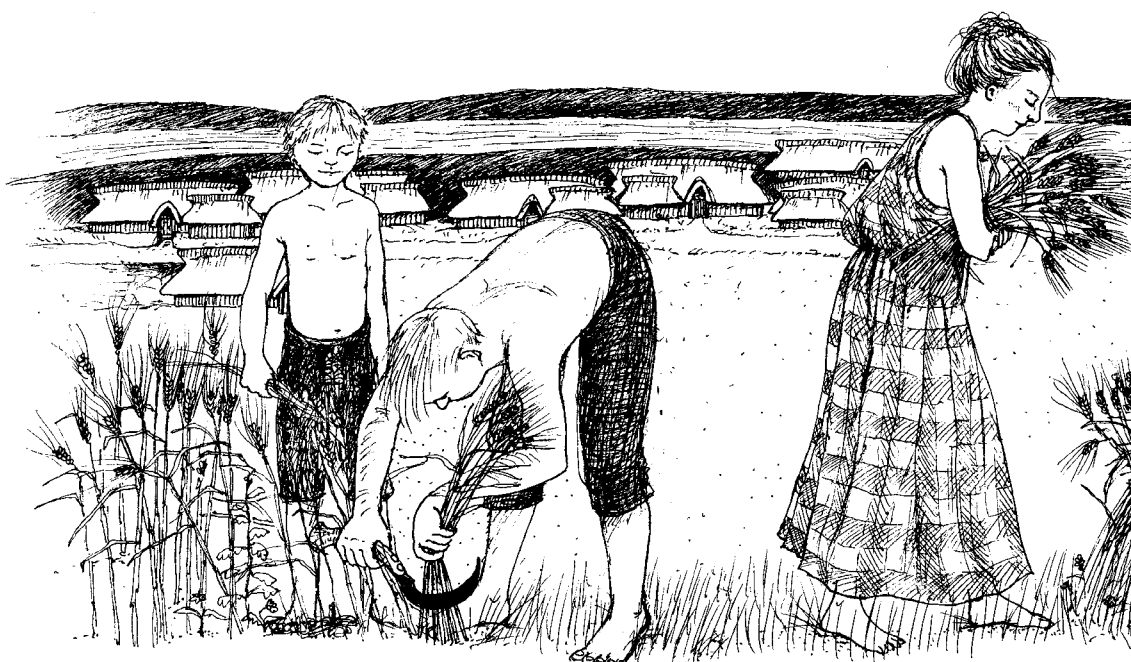
De fleste dyr var både avlsdyr, arbejdsdyr og malkedyr, inden de blev spist til sidst.

Når arkæologer finder dyrekogler i jorden, bliver vi klogere på hvilke dyr, der har levet på stedet, og når de finder rester af brugsgenstande, ved vi hvordan dyrene på mange måder har forsynet jernalderens folk.

### OPGAVE

Hvilke husdyr havde man i jernalderen?

Dyrene gav mad til mennesker, men hvad tror du også, man lavede af dyrene?



## EN TID MED UFRED

Der var ofte ufred i jernalderen. Bedre våben og overskud af fødevarer, større befolkningsgrupper betød et overskud til at føre krig med. Fra moserne kender vi mange ofringer af hærudstyr, som fortæller os om en urolig tid.

## GUDER, ÅNDER OG OFRE

Tro var noget af det vigtigste i livet for menneskene i jernalderen. Kult og religion var altafgørende for jernaldermenneskets hverdag for at sikre markernes afgrøder, dyrenes ve og vel, held og medgang i krig, imod sygdomme osv.

I moserne finder arkæologerne også andet end våben, som er ofret til guderne. Jernalderfolkene har ofret hele dyr, lerkar med mad, skind og knogler, flotte hvide sten og endda mennesker i moserne. Jernalderfolkernes tro og hvordan de udøvede deres tro, er der kun skrevet ganske lidt om. Derfor er det fundene i moser og grave, men også små nedgravede lerkar fx ved husets dørstolpe, under ildstedet, amuletter indsyet i tøjet eller gemt i små punge, som fortæller os noget om deres gude- og ånde verden. Det var høvdingen og en kvinde med særlige evner, der sørgede for kontakten til guderne.

For jernalderfolkene har de to verdner været lige virkelige og lige vigtige. Vi ved meget lidt om deres religion og guder. I den sidste halvdel af jernalderen ses der forskellige former for billeder af personer og scener, der hører hjemme i den nordiske gudeverden.



## INGEN DANMARK

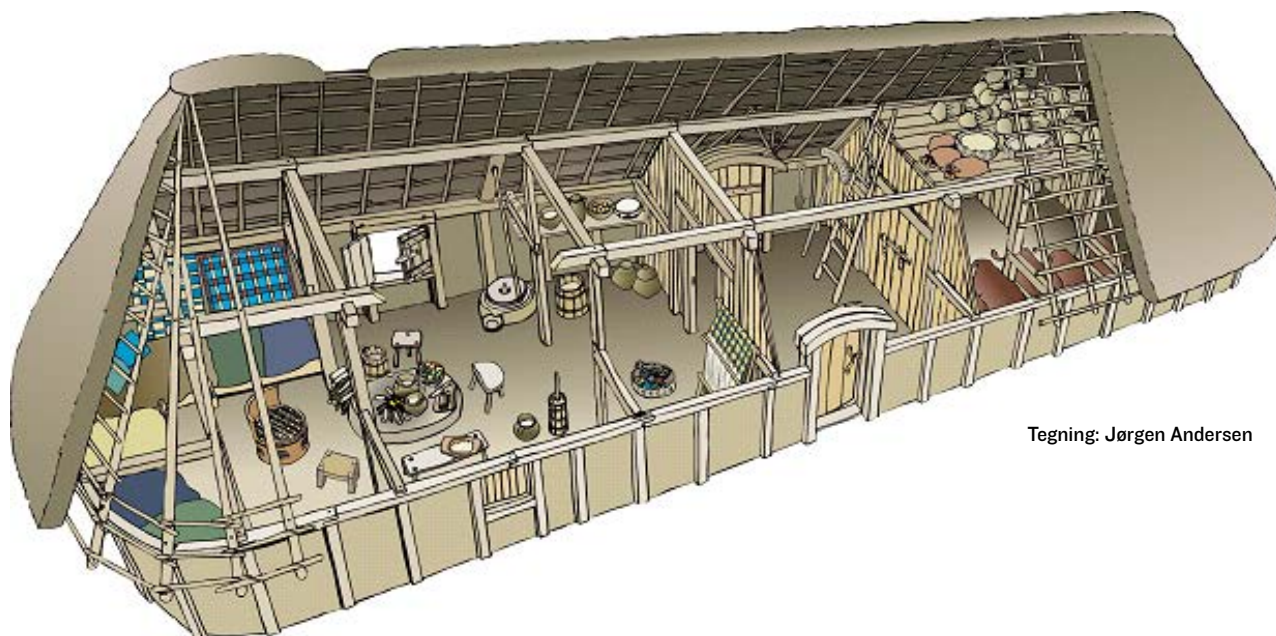
I Jernalderen var det område vi kender som Danmark ikke Danmark, det var ikke samlet som et land, men bestod af mange forskellige samfund eller stammer, men med en nogenlunde ens levevis. Disse samfund blev ledet af høvdinge.

Det tyder på, at de første store skridt mod et organiseret samfund med et kongedømme begynder i jernalderen.

Folk boede på gårde i små eller større landsbyer spredt ud over landet. Gårdene bestod af langhuse og flere små udhuse. Hovedhuset kaldes langhuset. Et langhus har ofte to indgange ca. midt i huset på langsiderne, der er også et til flere ildsteder. I mange langhuse er der stald og beboelse i samme hus.

I perioder af jernalderen var gårdene heget ind. Uden om alle gårdene var der et fælles hegn. Man kan se på størrelsen af gårdene, at nogle var rigere end andre.

Sådan levede de fleste mennesker i Nordeuropa. Hele området går under betegnelsen Germania.



### **Skriftlig kilde: Tacitus Germania 16**

*Det er almindelig kendt, at ingen af de Germanske folkeslag bor i byer, og at de end ikke tåler, at deres boliger ligger lige op til hinanden. De bor adskilte fra hinanden og hver for sig, alt efter som en kilde, en åben mark, eller en lund har tiltrukket dem. Deres landsbyer anlægger de ikke, som vi, med sammenhængende og forbundne bygninger.*

*De kender ikke engang til brugen af kvader- eller teglsten, men anvender ubehandlet tømmer til alle formål.*



# HANDEL, HÅNDVÆRK OG ROMERRIGET

Nede i Europa vokser Romerriget. Der er krig og usikkerhed, men også et blomstrende handelsliv. Mange varer ender her i Norden. Det kan arkæologerne se i de mange landsbyer og gravpladser, de har fundet.

Det er også en tid, hvor der er gang i værkstederne hos de mange dygtige håndværkere. Det ved vi fra de mange fund af fx potteskår, våben, værktøjer og tekstiler fra jernalderen, og som noget nyt begynder man i den periode lokalt at udvinde jern.

## OPGAVER

Ud over ordet jernalderen er der mange ord i teksten, som fortæller om jernalderen. Find så mange ord som du mener fortæller noget om jernalder. Du må ikke bruge ordet jernalder:

Vælg tre ord som du mener fortæller mest om jernalderen:

Diskuter i klassen hvorfor i har valgt netop disse tre ord.

# HVOR KOMMER VIDEN OM JERNALDEREN FRA?

Vores viden om jernalderen kommer fra kilderne.

Da jernalderfolkene kun har efterladt ganske få ord skrevet med runer, stammer kilderne til jernalderen hovedsagelig fra arkæologiske fund, som genstande og spor i jorden efter bygninger og anlæg.

Der er dog enkelte skriftlige kilder, der omhandler forhold eller begivenheder i Germanien skrevet af romere eller grækere.

Den kendteste af disse kilder er den lille bog "**Germania**" der beskriver de folk germanerne og deres verden nord for romerriget; skrevet af romeren **Gaius Cornelius Tacitus** omkring år 98 e. Kr.

Tacitus rejste næppe selv til de germanske lande. Al hans information er i bedste fald anden-håndsviden.

*En **kilde** er det sted, ting eller den person, som du får dine oplysninger om fortiden fra.*

## JERNALDERLANDSBYEN VINGSTED

### LANDSBYEN:

For omkring 2000 år siden lå der mange små landsbyer i Danmark. Nu kan du rejse med tilbage i tiden og opleve lidt af stemningen fra dengang. I vores landsby er der fire gårde, flere værksteder, offerplads og mindelund, og det hele er omgivet af marker med dyr og afgrøder og adgang til Vingsted sø.

Landsbyen består af rekonstruerede jernalderhuse, som arkæologer har fundet forskellige steder i Jylland:

**Overbygård** er landsbyens **bondegård**. Her bor **bonden**, der passer alle dyrene og markerne.

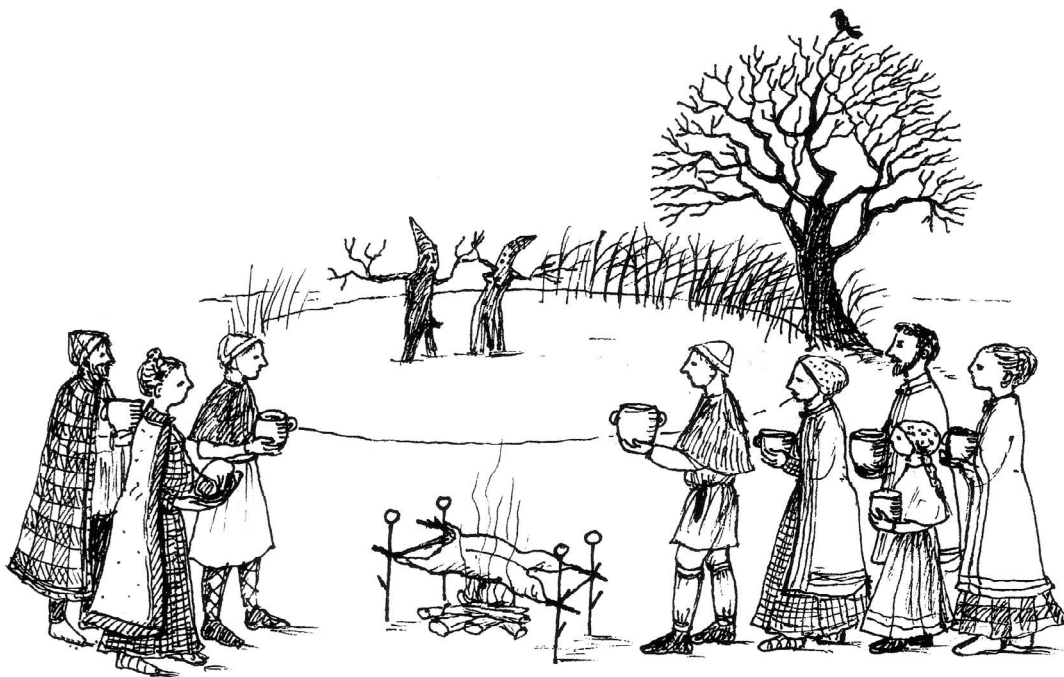
**Hoddegården** består af en gård med beboelse i vest og stald i øst, en **smedje** der ligger bag gården og et mindre hus, hvor landsbyens **pottemager** hører til.

**Vorbassehuset** er landsbyens mindste hus, det er det første hus man møder ved indgangen til landsbyen.

**Steppinggården** er landsbyens største gård. Modsat de andre huse i vores landsby, har Steppinggården ikke stald og beboelse i samme hus. Stalden ligger syd for beboelseshuset. Ud over stalden hører der også et mindre langhus til. Rundt om gården er der et palisadehegn. Dette er **høvdingens** gård, det er her høvdingen bor sammen med sin frue.



Steppinggården, høvdingens gård.



**Den hellige mose** emmer af mystik. Det er her jernalderfolkene kommer i kontakt med guder og ånder, som bestemmer over dagligdagen. Her ofrer de, så de kan stå på god fod med **guderne**.

Landsbyens døde er begravet på **landsbyens gravplads**.

## PERSONER I LANDSBYEN:

### STORMÆND:

Jernaldersamfundet er indrettet som et slægtssamfund. Så om man er **rig eller fattig** er bestemt efter, hvilken familie man er født i. Dette er med til at bestemme den position, man har i landsbyen.

Høvdingens slægt har den **højeste position**. Dem som er nærmest i familie med ham, er de vigtigste personer i landsbyen.

De rigeste og mest magtfulde personer ejer mest jord og kvæg samt trælle. Men man viser også status ved at gå med kostbare smykker og fornemme dragter. Det store indhegnede areal omkring gården viser også magt.



**Høvding Sigfreds** opgave er at sikre fred, ro og velstand til landsbyen.

Høvdingen er som alle andre også bonde. Som leder af landsbyen kan han lovene udenad. Han er kriger og hærleder. Det er vigtigt, at han er en magtfuld og stærk person.

Landsbyens overskud går til høvdingegården, så høvdingen kan anskaffe kostbare ting. Disse bruges af høvdingen og hans slægt, til at vise deres sociale position. Det er også ham, som har de flotteste våben og krigsudstyr. De kostbare sager bruges også til at indgå alliancer med andre høvdinge, eller til at give til folk, som er knyttet til ham, og har gjort ham tjenester.

Alt afhænger af hans evne til at styre udviklingen i samfundet. Han er også Gode. Goden er en slags præst, som står for offerhandlinger. Høvding Sigfred holder meget af ting, som skinner og rige kvinder, som hans kone Frida. Han er også meget glad for rødt tøj. Det er så mandigt, mener han. Status betyder meget for høvdingen.

### Diskuter i klassen:

Hvorfor mener høvdingen, at rødt tøj og skinnende smykker er mandigt?

Hvad synes I er mandigt?



**Høvdingens kone** hedder Frida, Hun stammer fra en stormandsslægt. Ægteskabet er en alliance. Det er vigtigt at blive godt gift med andre fra samme stand, så man som stormand knytter alliancer med en anden stærk slægt. Dvs. ægteskabet er aftalt mellem to familier, uden at tage hensyn til om de to, der skal giftes holder af hinanden. Sådanne ægteskaber kaldes arrangerede ægteskaber.

Dette gælder også for Frida og Sigfred. Frida har nu hurtigt lært at holde af og værdsætte Sigfred, fordi hun har fået magt. Hun holder af magt og status ligesom sin mand. Hun kan også godt lide ting som skinner og rige mænd, som ser mandige ud i rødt tøj. Hendes dragt er også flot, og hun bærer mange smykker, særligt er hun glad for rav. Frida er dygtig til at styre husholdningen på storgården med hård hånd. Frida er også meget dygtig til at væve, nålebinde og til at farve garn og stof med planter. Hun syr også sin mands sår sammen, når han kommer hjem fra krig. Alt sammen meget vigtigt for stormandskvinder.

Høvdingeparret ejer trælle.



**Høvdingens moder** hedder Ragnhild. Ragnhild var gift med den tidligere høvding, og bor nu på Høvdingegården sammen med Frida og Sigfred. Ragnhild er dygtig til at væve, nålebinde og så er hun også meget god til at binde kurve. Ragnhild kender til urter og deres egenskaber, og hun kan både kurere sygdom og lave velsmagende mad med det, hun finder i naturen. Hun har en meget flot dragt med mange smykker.

## OPGAVE:

Hvad mener du om Høvdingeparrets ægteskab og hvorfor?

## BØNDER OG HÅNDVÆRKERE

Under høvdingen er de frie bønder og håndværkere. De har deres egne gårde og dyr, men afgrøderne dyrkes i fællesskab på landsbyens marker. Kvinder, mænd og børnene er fælles om arbejdet på gårdene, men har forskellige opgaver. I landsbyen laver landsbyboerne alt selv, både tøj, ting til husholdningen, redskaber og våben.

De frie våbenføre mænd er også krigere, som skal stille til kamp for høvdingen.



**Birk** er landsbyens smed. Han er gift med Vigdis og bor i Hoddegården. Det er vigtigt for landsbyen at have en dygtig smed, han smeder både redskaber og våben, og høvdingen belønner ham godt. Birk kan næsten alt, udvinde jern og syde kul, og så kan han bygge huse. Han er så god til sit håndværk, at nabolandsbyerne ofte beder ham om hjælp.

Landsbyens pottemager hedder **Vigdis**. Hun bor i Hoddegården sammen med sin mand Birk. Vigdis har lært pottemagerfaget af sin mor, så hun har lavet lerkar helt siden barndommen. Lerkarrene bliver brugt overalt i landsbyen som kogekar, kornkrukker, mælkefade, skåle, kopper og gravkar til de døde. Vigdis er lidt gammeldags. Hun holder af at alt er som det plejer at være, og høvding Germans nye skikke, er hun ikke meget for.



**Aud** bor i Overbygård. Hun er bonde og holder meget af dyrene. Især fårene, som både giver uld, skind og kød. Aud kender også til alle de planter, som giver ulden de smukke farver, og hun både farver, spinder og væver alt fra bæltter til kapper. Hun er også en af landsbyens dygtigste kurvemagere. Aud kan godt lide at slagte høns.

## FORBINDELSEN MED GUDERNE



**Vølven** bor ude i skoven for sig selv. Hun kan tale med guder og ånder, og hun hjælper både høvdingen og jævne folk. Hun kender til både helbredende og dødeligt giftige planter. Hun kan lindre smerter og hele sår med sine urter og med gudernes velvilje. Høvdingen rådfører sig med vølven, når der skal træffes store beslutninger. Hun tager varsler og ofrer til guderne. Kun få ved helt, hvor vølven bor, og det siges, at hun både samler snoge og frøer, og at der er kommer mærkelige røg ud fra hendes hus.

**Skriftlig kilde:**  
**Tacitus Germania 8. om hellige kvinder**

*De mener, at kvinder besidder end- og hellige, synske kræfter. Derfor afviser de hverken deres råd eller lader hånt om deres forudsigelser. Vi oplevede under højsalig Vespasian, at mange af dem i lang tid regnede Veleda for en goddom.*

## **OPGAVE:**

Beskriv din dag i jernalderen, som du forestiller dig den ville være, hvis du levede dengang:

## HANDEL:

### HANDELSKVINDEN RUDI-HEIDUS:

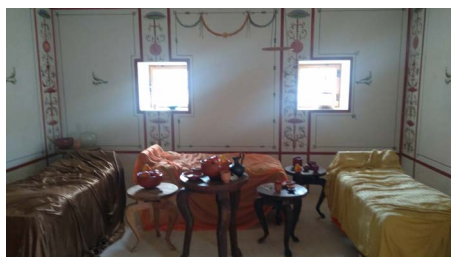
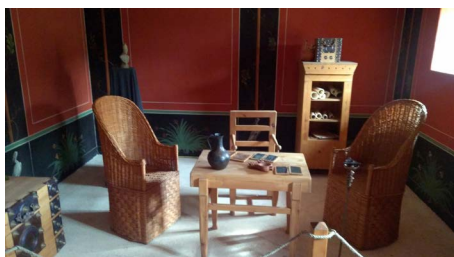
**Rudi-Heidis** er omrejsende handelskvinde. Hun kommer sydfra. Hun er germaner, men fra den del af Germanien, som er en del af Romerriget. Hun bor i den romerske by ved navn Colonia Claudia Ara Agrippinensium (Köln tysk by ved Rhinen). Floderne Rhinen og Donau er det store Romerriges grænse mod nord.

Nord for Rhinfloden har vi det frie Germanien, eller som romerne også nedsættende kalder Barbaricum. Rudi-Heidis er blevet velstående af handel, hun bor i en romersk villa sammen med sin mand Marius Germanicus. De ejer slaver.

Rudi-Heidis er en romaniseret germaner, som handler med germanerne mod nord. Hun føler sig som en civiliseret verdenskvinde, fordi hun kan lidt latin. Profit er det ord, hun bedst forstår.

Når det gælder profit, er hun sandelig meget romersk. Hun sælger de romerske varer til stammerne nord for grænsen, som hun ved, de gerne vil have. Disse glimmervarer giver status til dem. Hun bytter så med varer, som hun kan videresælge og få profit af.

Hvis Rudi-Heidis pludselig får travlt med at pakke og komme videre efter en handel, er man nok blevet snydt af kræmmer Rudi-Heidis.



Diskuter i klassen:  
Hvad synes I om den måde Rudi-Heidis bor på?



Rudi-Heidis' villa.

## **OPGAVE:**

Find ud af hvad ordene status og profit betyder?

Hvad er forskellen på de to ord?

## MENNESKEOFRINGER

I jernalderen ofrede man mennesker. Der er fundet mange moselig fra perioden, som antyder ofringer af mennesker. De kendteste er Grauballe- og Tollundmanden. Men både mænd, kvinder og børn blev ofret. Menneskeofringer skete nok ved særlige lejligheder til ære for en af guderne med en ganske særlig betydning.

I vores områder blev der engang også ofret et menneske i **Haraldskær Mose** ikke langt fra landsbyen. En kvinde på 40 år blev ofret til guderne.

Kvinden var blevet bundet til trækroge ved knæ og albuer. Der var lagt solide pæle over bryst og underliv så hun ikke kunne slippe fri.

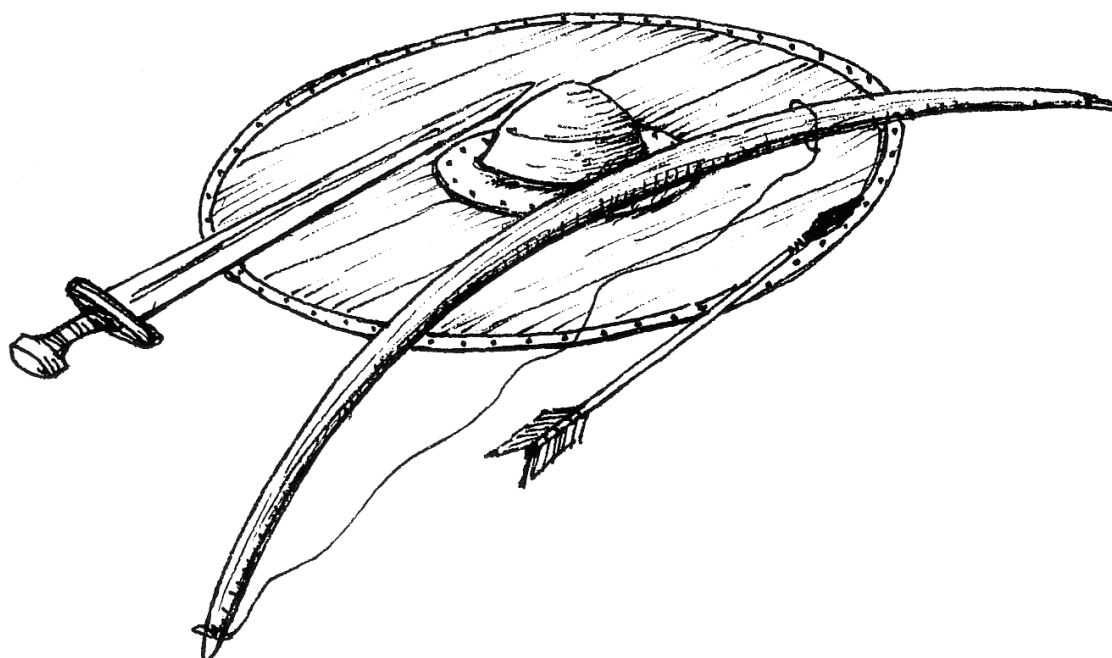
[www.kulturmuseet.dk/haraldskærkvinden](http://www.kulturmuseet.dk/haraldskærkvinden)



## VÅBENOFFER

Et andet vigtigt offer til guderne fra vores område er det store våbenoffer i **Vingsted sø**.

Der var engang i jernalderen, da en frygtindgydende fjende angreb og hærgede i Vejlefjordområdet. Heldigvis havde høvdingene i området så gode alliancer, at de kunne samarbejde. I fællesskab mødte de lokale landsbyers tapre krigere og dygtige ledere fjenden og slog dem i et drabeligt slag. De erobrede våben fra den slagne fjende blev ødelagt og ofret til krigsguderne som tak for sejren.



### **Skriftlig kilde: Tacitus Germania 14**

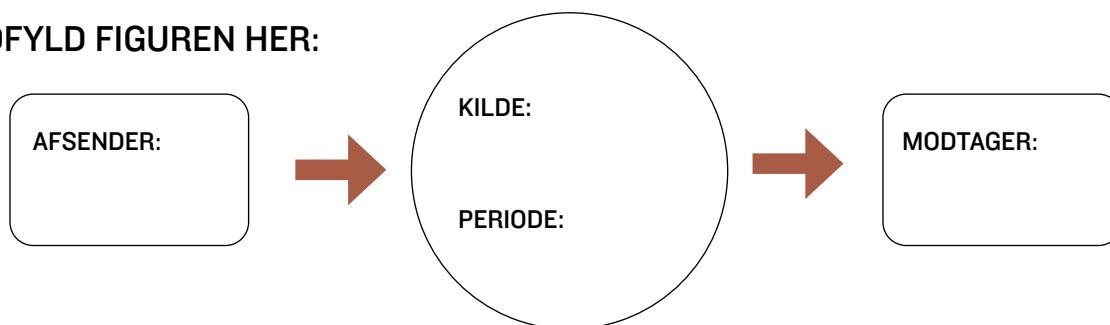
*Kommer det til våbenkamp, er det en skam for høvdingen at stå tilbage i manddomsværk, og for følget ikke at stå ved siden af høvdingen i tapperhed. Men for hele livet er det en virkelig vanære og skænsel at være sluppen levende fra et slag efter høvdingens fald. At dække ham og værne om ham, at lade egen heldedåd tjene til forherligelse af hans hæder, det er den fornemste tjenestepligt. Høvdingene kæmper for sejren, følgesvendene for høvdingen.*

## GRUPPEARBEJDE:

VÆLG EN AF DE SKRIFTLIGE KILDER OG UDFYLD SPØRGEARKET TIL KILDEKRITIK:

- Hvilken type kilde er det? En tekst, en genstand, et billede, en bog eller andet?
- I hvilke perioder foregår kilden?
- Hvem er kildens afsender og modtager?

UDFYLD FIGUREN HER:



- Hvad er afsenderens mål med kilden? Hvad vil den, der har lavet kilden, sige/fortælle?  
Vil afsenderen:
  - Underholde, informere, reklamere eller noget helt andet?

- Hvorfor er kilden interessant for os, og hvad kan vi bruge den til?